

ЗАСТОСУВАННЯ ПРАКТИКИ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СУДУ З ПРАВ ЛЮДИНИ У РОЗГЛЯДІ СЛІДЧИМ СУДДЕЮ СКАРГ ЩОДО НЕВНЕСЕННЯ ВІДОМОСТЕЙ ДО ЄДИНОГО РЕЄСТРУ ДОСУДОВИХ РОЗСЛІДУВАНЬ

THE USAGE OF THE EUROPEAN COURT OF THE HUMAN RIGHTS PRACTICE BY THE JUDGE INVESTIGATOR WHILE THE TRIAL ON THE COMPLAINT ABOUT THE REFUSAL OF REGISTRATION OF THE PRE-TRIAL INVESTIGATION

Шаповалова І.С., суддя

*Павлоградський міськрайонний суд Дніпропетровської області
аспірант кафедри кримінального процесу
факультету підготовки фахівців для органів досудового розслідування
Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ*

Усунення системної проблеми, якою є відсутність чітких законодавчих підстав для внесення або невнесення відомостей до Єдиного реєстру досудових розслідувань і необхідність законодавчого уточнення ст. 214 Кримінального процесуального кодексу і положення ч. 1 ст. 303 цього Кодексу в їх системному взаємозв'язку щодо сприяння підвищенню ефективності застосування слідчим суддею практики Європейського суду з прав людини у здійсненні судового контролю в кримінальному провадженні. Запропоноване порівняльно-правове дослідження практики Європейського суду з прав людини під час здійснення контрольних повноважень слідчим суддею у розгляді слідчим суддею скарг на рішення, дії чи бездіяльність органів досудового розслідування чи прокурора в контексті надання права на ефективний засіб юридичного захисту дозволить впорядкувати спірні моменти практичної реалізації інституту оскарження рішень, дій чи бездіяльності під час досудового розслідування.

Ключові слова: слідчий суддя, судовий контроль, практика ЄСПЛ.

Устранение системной проблемы, которой является отсутствие четких законодательных оснований для внесения или невнесения сведений в Единый реестр досудебных расследований и необходимость законодательного уточнения ст. 214 Уголовного процессуально-го кодекса и положения ч. 1 ст. 303 этого Кодекса в их системной взаимосвязи касательно способствования повышению эффективности применения следственным судьей практики Европейского суда по прав человека при осуществлении судебного контроля в уголовном производстве. Предложенное сравнительно-правовое исследование практики Европейского суда по правам человека при осуществлении контрольных полномочий следственным судьей при рассмотрении следственным судьей жалоб на решения, действия или бездействие органов досудебного расследования или прокурора в контексте предоставления права на эффективное средство правовой защиты позволит упорядочить спорные моменты практической реализации института обжалования решений, действий или бездействия во время досудебного расследования.

Ключевые слова: следственный судья, судебный контроль, практика ЕСПЧ.

The proposed comparative legal study of the practice of the European Court of Human Rights during the exercise of control powers by an investigating judge when considering a complaint by a judge as an investigator judge on a decision, action or inaction of the bodies of pre-trial investigation or a prosecutor in the context of granting the right to an effective remedy will make it possible to streamline the controversial points of the practical implementation of the institute. appeal against decisions, actions or inactivity during pre-trial investigation. The author focuses on the issue, which, due to the lack of unambiguous interpretation in law enforcement activities, can lead to ineffective judicial control and leveling the function of the institution of an investigating judge. The current scientific opinion that the institution of appealing decisions, actions or inactivity during the pre-trial investigation is an effective means of protecting a person from unwarranted interference with her rights requires further improvement, since the amount of rights guaranteed by the national legislation for a person who participates in criminal proceedings may be narrower than the high standards of human rights protection guaranteed by the European Court of Human Rights, since the effectiveness of a national remedy within the meaning of Article 13 of the European Court of Human Rights does not depend on the confidence in the favorable outcome of the proceedings. The interference with the law protected by international standards of criminal justice, which is associated with the commencement of criminal prosecution, is the main object of the investigation in this article, since failure to submit information to the UDRR from a statement that is not, in essence, a statement of a criminal offense is not inactivity investigator or prosecutor in the sense of the provisions of clause 1, part 1, Article 303 of the Criminal Procedural Code of Ukraine and, accordingly, is not subject to judicial control in view of the provisions of item 18, part 1, Article 3 of the Criminal Procedural Code of Ukraine.

The elimination of the systemic problem, which is the lack of clear legal grounds for entering or not providing information to the URDD, and accordingly the need for legislative clarification of Article 214 of the Criminal Procedural Code and the provisions of Part 1, Article 303 of the Criminal Procedural Code, in their systemic interconnection, will enhance the effectiveness of the use by the investigating judge of the practice of the European Court of Justice Human Rights in the implementation of judicial control in criminal proceedings.

Key words: judicial control, investigator judge, practice of the ECtHR.

Інститут оскарження рішень, дій чи бездіяльності під час досудового розслідування необхідно розуміти як сукупність правових норм, що регулюють процедуру реалізації особою права на звернення до уповноваженого законом органу зі скаргами на рішення, дії чи бездіяльність слідчого або прокурора, слідчого судді з метою захисту своїх прав, свобод і законних інтересів, які були порушені (або можуть бути порушені) під час досудового розслідування, й отримання законного і обґрунтованого рішення [1, с. 78–82]. Питання оскарження рішень, дій чи бездіяльності під час досудового розслідування як окремого виду провадження відображені в роботах науковців Ю.П. Алєніна, В.С. Зеленецького, О.В. Волколуп, О.В. Капліної, Л.М. Лобойка, М.М. Михєєнка, В.Т. Нора, М.А. Пого-

рецького, В.О. Попєлюшка, І.А. Тітка, В.М. Трофимєнка, Т.В. Трубнікової, Д.В. Філіна, Ю.К. Якимовича та ін.

Відповідно до ч. 1, 2 ст. 24 Кримінального процесуального кодексу (далі – КПК) кожному гарантується право на оскарження процесуальних рішень, дій чи бездіяльності суду, слідчого судді, прокурора, слідчого в порядку, передбаченому КПК.

Сформована наукова думка про те, що інститут оскарження рішень, дій чи бездіяльності під час досудового розслідування є дієвим засобом захисту особи від необґрунтованого втручання в її права, потребує подальшого удосконалення, оскільки обсяг прав, гарантованих національним законодавством для особи, котра є учасником кримінального провадження, може бути вужчим, ніж

високі стандарти захисту прав особи, гарантовані Конвенцією про захист прав людини і основоположних свобод (далі – ЄКПЛ, Конвенція), оскільки ефективність національного засобу правового захисту за змістом ст. 13 ЄКПЛ не залежить від упевненості в сприятливому результаті провадження.

За визначенням, сформованим у рішеннях Європейського суду з прав людини (далі – ЄСПЛ) у справі «Сміт і Грейді проти Сполученого Королівства», «Аксої проти Туреччини», ефективність національного засобу правового захисту має оцінюватися за можливістю виправлення порушення права, гарантованого Конвенцією, можливо, через поєднання наявних засобів правового захисту. Фактично, навіть якщо окремо жоден засіб правового захисту, доступний особі, не відповідає вимогам ст. 13 Конвенції, сукупність засобів правового захисту, наданих національним законодавством, може вважатися «ефективною» за змістом цієї статті [2; 3].

Ч. 1 ст. 303 КПК України визначено, що на досудовому провадженні можуть бути оскаржені, зокрема, бездіяльність слідчого, прокурора, яка полягає у невнесенні відомостей про кримінальне правопорушення до Єдиного реєстру досудових розслідувань (далі – ЄРДР) після отримання заяви чи повідомлення про кримінальне правопорушення.

Розвиваючи думку про те, що рішення, дія чи бездіяльність завдало або може завдати шкоди правам і свободам людини; рішення, дія чи бездіяльність перешкоджає доступу особи до правосуддя; рішення, дія чи бездіяльність перешкоджає ефективному здійсненню кримінального провадження, автор вважає за необхідне наголосити на тому, що дієвість та ефективність здійснення слідчим суддею судового контролю не можлива без забезпечення та гарантування стандартів Конвенції.

Запропоноване порівняльно-правове дослідження практики ЄСПЛ під час здійснення контрольних повноважень слідчим суддею при розгляді слідчим суддею скарг на рішення, дії чи бездіяльність органів досудового розслідування чи прокурора в контексті надання права на ефективний засіб юридичного захисту дозволить впорядкувати спірні моменти практичної реалізації інституту оскарження рішень, дій чи бездіяльності під час досудового розслідування.

Втручання в права, що охороняються міжнародними стандартами кримінального судочинства, пов'язане з початком кримінального переслідування, є основним об'єктом дослідження в цій статті.

Відповідно до ст. 55 Конституції України права і свободи громадянина України захищаються судом. Суть такого захисту полягає в тому, що кожному гарантується право на оскарження в суді рішень, дій чи бездіяльності органів державної влади. У Рекомендаціях Комітету міністрів Ради Європи від 12 травня 2004 р. Рес (2004) 6 щодо вдосконалення засобів правового захисту зазначається, що права та свободи, гарантовані Конвенцією, мають захищатися передусім на національному рівні [4]. Відповідно до Рішення Конституційного Суду України від 14 грудня 2011 р. № 19-рп/2011 недосконалість інституту судового контролю за досудовим слідством не може бути перепорою для оскарження актів, дій чи бездіяльності посадових осіб органів державної влади [5].

Системний аналіз положень КПК, зокрема тих, що визначають його завдання й унормовують порядок оскарження рішень чи дій суб'єкта владних кримінально-процесуальних повноважень, дає підстави для висновку про можливість оскарження до суду не тільки рішень прокурора вищого рівня, а і його бездіяльності.

Одними із засад кримінального провадження є верховенство права і законність (п. 1 і 2 ч. 1 ст. 7 КПК України).

За визначенням КПК України досудовим розслідуванням є стадія кримінального провадження, яка починається

з моменту внесення відомостей про кримінальне правопорушення до ЄРДР і закінчується закриттям кримінального провадження або направленням до суду обвинувального акта, клопотання про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру, клопотання про звільнення особи від кримінальної відповідальності і є складовою частиною кримінального провадження (п. 5, 10 ч. 1 ст. 3 КПК України). Як передбачено ч. 2 ст. 8, ч. 5 ст. 9 КПК, принцип верховенства права і кримінальне процесуальне законодавство України застосовуються з урахуванням практики ЄСПЛ.

Водночас у контексті розгляду цього питання слідчі судді мають враховувати, що у рішенні ЄСПЛ «Надточій проти України» від 15 травня 2008 р. зазначено, що справедливий судовий розгляд має ґрунтуватися на принципі рівності сторін, який передбачає надання розумної можливості відстоювати свою позицію у справі в умовах, які не ставлять її в істотно менш сприятливе становище порівняно з опонентом [6]. У тих справах, коли особа висуває небезпідставну скаргу про те, що вона була піддана неналежному поведінню зі сторони суб'єктів владних повноважень у порушення ст. 3, це положення, якщо його тлумачити в світлі загального обов'язку держави відповідно до ст. 1 Конвенції, вимагає за своїм змістом проведення ефективного офіційного розслідування [7].

Оцінюючи доводи учасників розгляду скарги, слідчий суддя має звертати увагу, що відповідно до ч. 4 ст. 38 КПК України орган досудового розслідування зобов'язаний застосовувати всі передбачені законом заходи для забезпечення ефективності досудового розслідування та враховувати завдання та засади кримінального провадження, передбачені ст. 2, 7 КПК, вимоги ст. 21 КПК, оскільки, якщо досудове розслідування провадиться слідчим без виконання усіх необхідних слідчих (розшукових) дій, які б сприяли розкриттю кримінального провадження, тривалість проведення досудового розслідування не відповідає критеріям розумного строку, визначеного ст. 6 ЄКПЛ.

Згідно зі ст. 2 КПК України завданнями кримінального провадження є захист особи, суспільства та держави від кримінальних правопорушень, охорона прав, свобод і законних інтересів учасників кримінального провадження, а також забезпечення швидкого, повного та неупередженого розслідування і судового розгляду з тим, щоб кожний, хто вчинив кримінальне правопорушення, був притягнутий до відповідальності в міру своєї вини, жоден невинуватий не був обвинувачений або засуджений, жодна особа не була піддана необґрунтованому процесуальному примусу і щоб до кожного учасника кримінального провадження була застосована належна правова процедура.

Автор поділяє думку В.В. Городовенко про те, що логічним практичним наслідком реалізації конституційних вимог до держави, її органів і посадових осіб, які мають діяти щодо фізичної та юридичної особи виключно на правових підставах і згідно з правом, а також у відповідній правовій формі для належної гарантії та захисту її прав, є еволюція судової гілки влади, перетворення судів на органи судової влади. Адже у тих країнах, де концепція належної правової процедури має практичне значення, суд стає єдиним місцем остаточної перевірки правильності дотримання таких процедур та останнім арбітром у конкретній справі для вирішення спору між державою та індивідом. Тому у вузькому сенсі цієї концепції відповідає частина процесуального права країни, яка забезпечує реалізацію та захист прав індивіда [8, с. 12–17].

Так, згідно з ч. 1 ст. 2 КК України підставою кримінальної відповідальності є вчинення особою суспільно небезпечного діяння, яке містить склад злочину, передбаченого цим Кодексом.

За ст. 60 КПК України заявником є фізична чи юридична особа, яка звернулася із заявою або повідомленням про кримінальне правопорушення до органу державної влади,

уповноваженого розпочати досудове розслідування, і якій надано право отримати від органу, до якого вона подала заяву, підтвердження її прийняття та реєстрації. Положеннями ст. 214 КПК України встановлено, що слідчий, прокурор невідкладно, але не пізніше 24 годин після подання заяви, повідомлення про вчинення кримінального правопорушення зобов'язані внести відомості до ЄРДР і розпочати розслідування. Відповідно до п. 4 ч. 5 ст. 214 КПК України до ЄРДР має бути внесено короткий виклад обставин, що можуть свідчити про вчинення кримінального правопорушення, наведених потерпілих, заявником чи виявлені з іншого джерела. За п. 1.4 Положення про порядок ведення ЄРДР, затвердженого наказом Генерального прокурора України від 17 серпня 2012 р. № 69, заява чи повідомлення про кримінальне правопорушення вноситься до ЄРДР і вважаються поданими з моменту попередження особи про кримінальну відповідальність за ст. 383 КК України [9].

Слід також взяти до уваги правову позицію, викладену у п. 42 рішення ЄСПЛ від 13 січня 2011 р. у справі «Михалкова та інші проти України», в якому зазначено, що за ст. 1 ЄКПЛ держава зобов'язана «гарантувати кожному, хто перебуває під її юрисдикцією, права і свободи, визначені у Конвенції», що також опосередковано вимагає наявності будь-якої форми ефективного розслідування [10]. Розслідування має бути ретельним, безстороннім і сумлінним. Розслідування повинне забезпечити встановлення винних осіб і їх покарання. Органи державної влади повинні вжити всіх заходів для отримання всіх наявних доказів, які стосуються події, показань очевидців, доказів експертів. Будь-які недоліки у розслідуванні, які підбивають його здатність встановити відповідальну особу, створюють ризик недодержання такого стандарту.

Відповідно до ст. 26 КПК України сторони кримінального провадження є вільними у використанні своїх прав у межах та у спосіб, передбачених цим Кодексом. Слідчий суддя, суд у кримінальному провадженні вирішують лише ті питання, що винесені на їх розгляд сторонами та віднесені до їх повноважень цим Кодексом. Відповідно до ч. 4 ст. 214 КПК слідчий, прокурор, інша службова особа, уповноважена на прийняття та реєстрацію заяв і повідомлень про кримінальні правопорушення, зобов'язані прийняти та зареєструвати таку заяву чи повідомлення.

Відмова у прийнятті та реєстрації заяви чи повідомлення про кримінальне правопорушення не допускається.

Згідно з положеннями ст. 94 КПК України слідчий суддя за своїм внутрішнім переконанням, яке ґрунтується на всебічному, повному й неупередженому дослідженні всіх обставин кримінального провадження, керуючись законом, оцінюють кожний доказ з погляду належності, допустимості, достовірності, а сукупність зібраних доказів – з погляду достатності та взаємозв'язку для прийняття відповідного процесуального рішення. Жоден доказ не має наперед встановленої сили.

Викладене дає можливість визначити, що у розгляді скарги, поданої в порядку ч. 1 ст. 303 КПК щодо невнесення відомостей до ЄРДР на підставі ст. 214 КПК, обставини, викладені в скарзі, слід досліджувати з позиції наявності в таких заявах або повідомленнях об'єктивних даних, які дійсно свідчать про ознаки злочину. Такими даними є фактичне існування доказів, що підтверджують реальність конкретної події злочину (час, місце, спосіб та інші обставини вчинення злочину), суб'єктивна та об'єктивна сторони злочину, оскільки системний аналіз положень кримінального процесуального закону дає підстави для висновку, що реєстрації в ЄРДР підлягають не будь-які заяви чи повідомлення, а лише ті, які містять достатні відомості про кримінальне правопорушення.

Автор акцентує увагу на питанні, яке через відсутність однозначного тлумачення в правозастосовчій діяльності може призвести до неефективного судового контролю та нівелювання функції інституту слідчого судді.

На наше переконання, невнесення відомостей до ЄРДР із заяви, яка за своєю суттю не є заявою про кримінальне правопорушення, не є бездіяльністю слідчого чи прокурора в розумінні положень п. 1 ч. 1 ст. 303 КПК України та не є предметом судового контролю з огляду на положення п. 18 ч. 1 ст. 3 КПК України.

На думку автора, усунення системної проблеми, якою є відсутність чітких законодавчих підстав для внесення чи невнесення відомостей до ЄРДР та необхідність законодавчого уточнення ст. 214 КПК та положення ч. 1 ст. 303 КПК у їх системному взаємозв'язку сприятиме підвищенню ефективності застосування слідчим суддею практики ЄСПЛ у здійсненні судового контролю у кримінальному провадженні.

ЛІТЕРАТУРА

1. Камчатна Д.І. Щодо визначення поняття інституту оскарження рішень, дій чи бездіяльності під час досудового розслідування. Науковий фаховий журнал «Науковий вісник Ужгородського національного університету». 2013. № 23. 296 с.
2. Рішення ЄСПЛ у справі «Сміт і Грейді проти Сполученого Королівства» (Smith and Grady v. UK). URL: <http://eurocourt.in.ua/GetArticlesByCategory.asp?CategoryId=5>.
3. Рішення ЄСПЛ у справі «Аксой проти Туреччини» (Aksoy v. Turkey). URL: <https://hudoc.echr.coe.int/app/conversion/pdf/?library=ECHR&id=001-117794&filename=001-117794.pdf&TID=ihgdqbxnfi>.
4. Рекомендації Комітету міністрів Ради Європи від 12 травня 2004 р. URL: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/en/994_718.
5. Рішення Конституційного Суду України від 14 грудня 2011 р. № 19-рп/2011. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v019p710-11>.
6. Рішення ЄСПЛ у справі «Надточій проти України». URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_404.
7. Рішення ЄСПЛ у справі «Кобець проти України». URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_320.
8. Городовенко В.В. Належна правова процедура як загальноновизнаний стандарт функціонування судової влади. Загальнодержавний професійний журнал «Адвокат». 2012. № 5 (140). С. 12–17. URL: http://www.irbis-nbu.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbu/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=UJRN &P21DBN=UJRN&Z21ID=&Image_file_name=PDF%2Fadv_2012_5_2.pdf&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=0.
9. Положення про порядок ведення Єдиного реєстру досудових розслідувань, затвердженого наказом Генерального прокурора України від 17 серпня 2012 р. № 69. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0680-16>.
10. Рішення ЄСПЛ у справі «Михалкова та інші проти України». URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_676.